

# Újabb krasznojarszki fejezettel folytatódik Gyóni Géza utóélete

Az első világháború centenáriumi megemlékezéseinek sorozata jelentősen gazdagította a világegés magyar lantosa, Gyóni (Áchim) Géza (Gyón, 1884. június 25.–Krasznojarszk, 1917. június 25.) utóéletét is. 2017-ben, a költő halálának centenáriumi évében rég nem látott választékban jelentek meg művei,<sup>1</sup> melyek közül irodalomtörténeti jelentősége miatt kiemelkedik verseinek orosz nyelvű fordításkötete.<sup>2</sup> A szabadkai Életjel Kiadó kiadványának háttértörténetét a *Honismeret* olvasói is megismerhették.<sup>3</sup> Megújult szülőházának környezete, emlékszobáját XXI. századi modern tárlattá formálták.<sup>4</sup> A fertálmesterek kezdeményezésére új mementóját avatták fel a várvédők városában,<sup>5</sup> Dóczy Péter színész, rendező és művész barátai pedig *Mindhalálig 1917* címmel színdarabban jelenítették meg alakját.<sup>6</sup> Az eseményt a *Magyar Örökség Díj* koronázta meg, melynek laudációját Vári Fábán László költő tartotta.<sup>7</sup> A határon túli magyar lapokban is megemlékeztek Gyóni Géza centenáriumáról, míg Przemysl városában dr. Tomasz Pomykacz lengyel történész előadásával tisztelegtek a „vérrel vakolt vár” egykori védőjének emléke előtt. Oroszországban Gaál Áron (1952-2019) költő, műfordító *A béke katonája* című, Gyóni Géza költészetét bemutató orosz nyelvű esszéjét, versfordításait krasznojarszki, moszkvai és kalinyingrádi irodalmi lapok közölték.<sup>8</sup> A közlések szerepet játszhattak abban, hogy 2018. november 13-án – Oroszországból elsőként – Denis Kirilick krasznojarszki történész Dabásra látogatott, hogy Gyóni Géza után kutasson. Megtekintette a szülőházat, a Luther-udvart, az emlékszoba gyűjteményét. Megismerkedett a költő kultuszával, mementóival és az emlékezetét őrző helyi szervezetek képviselőivel. A fiatal kutató a tragikus sorsú költő életútjáról könyvet ír, melynek kiadása a közeljövő terveiben szerepel.<sup>9</sup> A Gyóni-életmű elismerésének fontos állomása, hogy a Nemzeti Alaptanterv módosítása során a költő három verse ismét a tankönyvekbe kerül (*Csak egy éjszakára, Magyar katonák dala, Alexis levele Alexandrához*).

Legutóbb pedig 2020 októberében, képekkel illusztrált sajtóhíradásból értesültünk,<sup>10</sup> hogy az első világháború magyar hadifoglyainak rejtőző kézirataira találtak rá a Krasznojarszki Helytörténeti Múzeum egyik raktárában. A dobozokból 20 füzetnyi évszázados

1 *Margittai Gábor*: Lefegyverezve. Könyvek a száz éve halott Gyóni Gézáról és hadifogoly magyarokról. Magyar Idők 2017. július 22. Lugas 15.

2 *Gyóni Géza*: Jajszavas írás. Válogatott versek. Összeállította és magyarról oroszra fordította: *Gaál Áron*. Dabas Város Önkormányzata, Dabas, 2017.

3 *Valentyik Ferenc*: Gyóni Géza válogatott írásai a Bácskai Hírlap 1913-as évfolyamából. *Honismeret* 2018. 2. sz. 117–118.

4 *Balog Eszter*: Gyóni Gézára emlékeztek a centenáriumon Dabas–Gyónon. *EVANGELIKUS.HU* 2017. 06. 26. 08:20

5 *B. K.*: Tábla őrzi Egerben Gyóni Géza emlékét. *Heves Megyei Hírlap* 2017. június 27. 3.

6 *Megyeri Dávid*: Civilizációmentő a hit. *Magyar Idők* 2017. szeptember 14. 18.

7 *Vári Fábán László*: „Ő mindent értett, s mindent megbocsátott”. Gyóni Géza emlékezete. *Magyar Napló* 2018. 1. sz. 44–45.

8 *Valentyik Ferenc*: Gyóni Géza testamentuma. Összeállítás az emlékévé írásából. Gyóni (Áchim) Géza 1917–2017. Szerk.: *Valentyik Ferenc–Kapui Ágota–Szűcs Mária*. Dabas Város Önkormányzata, Dabas, 2018. 67, 73, 81, 88–89, 98.

9 *Feldman László*: Orosz történész kutatása Dabason. *Dabasi Újság* 2018. december. 22.

10 *EVANGELIKUS.HU*: Irodalmi szenzáció. Ismeretlen Gyóni Géza versekre bukkantak Szibériában. 2020. október 22. 07:31



**Gyóni Géza, „a világháború Petőfije”  
a krasznojarszki hadifogolytáborban  
(Ismeretlen hadifogolytárs felvétele;  
Magyar Család 1930. 5. sz.)**

nővérével, Zsuzsika húgával és Endre öccsével elkötelezett magyar és református nevelést kaptak szüleiktől.<sup>11</sup> Elemi és középiskoláit 1893-tól bentlakó diákként a közeli Marosvásárhely Református Kollégiumában végezte. Az iskolai értesítők a legjobb tanítványok között tartalmazzák a nevét, a sportban, testnevelési gyakorlatokban is az élen járt. Hetedikes tanulóként nyertes irodalomtörténeti pályamunkát készített *A székely népballadák irodalma* témakörben,<sup>14</sup> majd a március 15-i városi ünnepség színvonalát emelte a Bem-szobornál elmondott szavallatával.<sup>15</sup> Végzős diákként, az 1901–1902-es tanévben az újonnan alakult ifjúsági egyesület, a Mentovich Önképzőkör jegyzőjévé választották. Elnyerte a marosvásárhelyi születésű dr. Sebess Dénes (1869–1945) országgyűlési képviselő díját, mellyel a szóban legjobban érvelő vitakozót jutalmazták. Szintén elnyerte nyugalmazott tanára, tekintetes Szabó Sámuel úr díját is mint a magyar történelemben, irodalomban legtöbb önmunkásságot tanúsító diák. Mindezekon felül ő tartotta az iskolában a március 15-i ünnepi beszédet.<sup>16</sup>

11 *Kő András*: „Istenem, ne többet”. Magyar Hírlap 2020. november 21. Hétfévi melléklet IV.

12 *Kovács László–Tatyjana Mihajlovna Rejsz*: Egy hadifogoly-antropológus tanár: Dús Ferenc (1888–1945). *Anthropologiai Közlemények* 50. Budapest, 2009. 81–99.

13 *S. Székely Lajos*: A Somosdi Székely család. *Turul* 1908. 157–166.

14 *Bedőházi János*: A Marosvásárhelyi Református Kollégium értesítője az 1900–1901. iskolai tanévről. Marosvásárhely, 1901. 81.

15 Magyarország: A vidéken – Marosvásárhely. 1901. március 16. 5.

16 *Csikó Lajos*: A Marosvásárhelyi Református Kollégium államilag segélyezett főgymnasiumának értesítője az 1901–1902. iskolai tanévről. Marosvásárhely, 1902. 95.

Képességeit tekintve lehetett volna atyja pályájának folytatója, de a szószék helyett a katedrát, a tanári hivatást választotta. A családon belüli mintát nagybátyja, Somosdi Székely Lajos csittszentiványi református tanító példája adta. Felsőfokú tanulmányainak színhelye a budapesti tudományegyetem, ahol közéleti tevékenysége a Főiskolai Székely Kör tevékenységében összpontosult, részben az egyesület alapító tagjaként, majd elnökeként is.<sup>17</sup> Ezt követően besorozták, katonai kiképzése végeztével tartalékos hadnagyi rangban szerelt le.

Tanári pályafutása az 1907-ben alakult marosvásárhelyi Gróf Széchenyi István Felső Kereskedelmi Iskolához kötődik. Az intézménynek 1909-ben elkülönülten működő leányiskolája indult, melyben szintén oktatott. Az iskolavárosban 1911. februárban megalakult a Marosvásárhelyi Tanári Kör, melynek előbb jegyzőjévé, majd titkárává választották a fiatal kollégát.<sup>18</sup> Tanintézetét 1911-ben már 177 fiú és 36 leánynövendék látogatta. Az értesítőben Székely tanár úr hangulatos leírásban számolt be az olaszországi tanulmányútról, mely a lapszerkesztők<sup>19</sup> figyelmét is felkeltette.<sup>20</sup> Az iskola nagyszabású október 6-i megemlékezésén emelkedett hangvételű ünnepi beszédet mondott.<sup>21</sup> 1912 júliusában családot alapított: a leányiskolában oktató kolléganőjét, Gombos Rózát, az ismert kolozsvári nyomdász, Gombos Ferenc<sup>22</sup> másodszüllött leányát vette feleségül.<sup>23</sup>

1913-ban őt bízták meg a tanintézet sportegyesületének vezetésével. A marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara tevékenységét ismeretterjesztő előadások tartásával támogatta. 1914. január 5-én Szaloniki jelenét és jövőjét mutatta be az érdeklődőknek a vármegyeháza nagytermében,<sup>24</sup> február végén pedig a vitaestély aktív résztvevőjeként rögzítik nevét a lapok, a fórumot Erdély vasútpolitikájáról rendezték.<sup>25</sup> 1914 júniusában, levélben üdvözölte a Mikes Kelemen Irodalmi Társaság sepsiszentgyörgyi megalakítását.<sup>26</sup>

A világháború kitörése után azonnal mozgósították, a beszercei 63. gyalogezred kötelékébe vonult be. Egyenesen a frontra, Galíciába irányították őket, és már augusztusban megütköztek az ellenséggel. A hátszországban felesége a harcok kárvallottjait rendszeresen támogatta adományai-



*A beszercei 63. gyalogezred I. világháborús emléktáblája Budapesten (Schäffer Ármin felvétele, 1931; Déri Múzeum, Debrecen)*

17 Székelység: A budapesti „Székely internatus”. 1906. március 9. 2.

18 Székely Napló: Megalakult a „Marosvásárhelyi Tanári Kör”. 1911. február 7. 1–2.

19 Székely Napló: A kereskedelmi iskola értesítője. 1911. augusztus 13. 1.

20 Az értesítőn túl bizonyosan publikált a korabeli erdélyi sajtóban is, azonban írásai hiteles beazonosításához még Gulyás Pál irodalomtörténész cédulátára sem nyújt elegendő segítséget.

21 Székely Napló: Október 6-ika. 1911. október 7. 2.

22 Gombos Ferenc (1854–1913) nyomdász, Kolozsvár közéletének számontartott alakja, tulajdonosként a Római Katolikus Lyceum Nyomda működésének folytatója 1895-től. *Ujság* címmel 1899-ben saját napilapot alapított. Szakirodalmi munkája: A kolozsvári könyvnyomdászok segélyző egyesületének keletkezése és fejlődése 1861–1886. Magyar Polgár Könyvnyomda, Kolozsvár, 1886.

23 Székely Napló: Házasság. 1912. július 4. 3.

24 Ellenőr: Balkán. 1914. január 4. 3.

25 Székely Napló: Erdélyrészi vasútpolitikánkról. 1914. március 1. 1.

26 Székely Nép: A Mikes Kelemen Irodalmi Társaság alakuló gyűlése. 1914. június 4. 1–2.

val, 1914 novemberében ékszereinek leadásával résztvevője volt az Augusztá-alap „Aranyat vasért” felhívásának is.<sup>27</sup> Székely hadnagy a hősiességek során 1915. július 27-én, Cholm városában esett a többszörös túlerőben lévő oroszok fogságába. Az előző napon azonban olyan merész előretörést vitt véghez egységével, hogy *Signum Laudis*-szal, azaz *Katonai Érdeméremmel* tüntették ki és főhadnaggyá léptették elő. Mindez a Marosvásárhelyen megjelenő *Székely Napló* rövid híréből tudható, mely a feleségéhez írt levél alapján készült.<sup>28</sup>

Szibéria legnagyobb hadifogolytáborainak egyikébe, Krasznójarszkba hurcolták, ahol több tízezren sánylődtek. A táborban mintaszerű kulturális tevékenységet folytattak a magyar tanítók: istentiszteleteket tartottak, temettek, koncerteket adtak, analfabétákat tanítottak meg írni-olvasni. Tanfolyamokat szerveztek a témakörök széles választékával: biológia, magyar történelem, magyar irodalomtörténet, pedagógia, általános ismeretek, ipari és kereskedelmi általános ismeretek, ipari és kereskedelmi könyvelés, gazdasági szakismertek, németnyelv-oktatás kezdőknek és haladóknak, gyorsírás, könyvvitel, orosz-, francia-, töröknyelv-oktatás és háziipari oktatás.

Az egyesülethez csatlakozó Székely főhadnagy a *Magyar történelem* tanfolyamot vezet-te.<sup>29</sup> 1920-ban hazatért kézdivásárhelyi rabtársa így emlékezett: „Tartalmas előadásokat tartott a táborban »Székelyföld«, »Erdély politikája«, »Marosvásárhely jövője«, stb. címen, s mint Cholnoky tanítványa, bizonyította előadásaiban, hogy mit dokumentálnak a temetők, ásatások és a városok. Személyes jó barátságban állott Gyóni Gézával. Előadásokat tartott Gyóni élete, költészete és egyénisége címen.”<sup>30</sup> Ugyancsak bajtársaitól tudjuk, hogy Gyóni halálakor ő tett javaslatot az elhunyt költő tetemének vasabronccsal történő jelölésére, a későbbiekben remélt exhumálás segítésének szándékával. Székely tanár úr egyike volt annak a 40 hadifogolynak, akik kikísérhették a költő koporsóját a tábor kapujától a hadifogoly-temetőbe, majd a sírhantnál Anton Weidel német evangélikus lelkész imája után ő mondta el az utolsó búcsúztatót. Beszédéből a következő részlet jutott el a hazai lapokhoz:

„Pihenj békén, csöndesen, ebben az idegen földben, amely már nem egészen idegen nekünk. Az Altáji hegyektől északra 2000 év előtt magyar lovasok paripái düböröghettek. Le-gyen könnyű Neked ez az ősi hant, hol testvéreid mellé jutottál és várj türelemmel a nemzet megemlékezésére, mely jönni fog nemsokára. Addig is ne zavarja semmi nyugalmadat. Isten veled!”<sup>31</sup>

Egy másik visszaemlékezés, Balogh István (1894–1970) memoárja<sup>32</sup> örökítette meg, hogy a temetés után az egész táborot bejárta Gyóni Géza verskéziratainak összegyűjtéséért: „kopogtatott mindenki ajtaján, hogy összeállítsa Gyóni fogoly-portróját”. Mindent elkövetett, „csak hogy valamit is exhumáljon róla”. Az elképzelés azon alapult, hogy a költő bajtársai kérésére gyakran írt emléksorokat, olykor még hegedűbe, vagy párnahuzatra is, de azt is megengedte, hogy az aktuális versét lemásolják.<sup>33</sup> Székely Lajos sokszor járt sikerrel, mert méltányolták az otthoni könyvkiadás tervét, ugyanis rendszerint a felesége családja tulajdonában lévő kolozsvári nyomdára hivatkozva érzékeltette az elképzelés realitását.

27 Székely Napló: Aranyat – vasért! 1914. november 17. 1.

28 Székely Napló: Székely Lajos fogságban. 1915. szeptember 11. 1.

29 *Baja Benedek–dr. Lukinich Imre–Pilch Jenő–Zilahy Lajos* (szerk.): *Hadifogoly magyarok története*. II. kötet. Athenaeum Rt., Budapest, 1930. 120.

30 Székely Nép: Székely művészet a krasznójarszki fogolytáborban. 1920. szeptember 30. 2.

31 Egeri Népujság: Gyóni Géza temetése. 1922. február 17. 1–2.

32 *Balogh István*: Gyóni Géza szibériai életrajza. A szerző kiadása, Budapest, 1927. 185–186.

33 *Martin Kornél*: Martin Ferenc tartalékos hadnagy első világháborús feljegyzései. *Hadtörténelmi Közlemények* 2001. 1. sz. 167–168.



*Gyóni Géza temetése (Sapiro krasznajarszki fényképész felvétele; Balogh István: Gyóni Géza szibériai életrajza. Bp., 1927. 191.)*

Végül – a borítólapon fotójának tanúsága szerint – a Gyóni Géza verseit is tartalmazó kéziratfüzet fejezeteit: „*Írták bajtársai a költő halála évében Krasznajarszokban, Közép-Szibériában*”, és az összeállítás a *Gyóni a harctéren és a hadifogságban* címet kapta a szerkesztőtől. A kiadót illetően azonban az elgondolás változott, a kéziratot Kolozsvár helyett Budapestre tervezték eljuttatni, hogy a Petőfi Társaság adja ki, hiszen a neves irodalmi egyesület Gyónit 1915 decemberében rendes tagjává választotta, s a lélekmelengető hír még Szibériába is eljutott.

Az életrajz létezése gyakorlatilag elfeledett, de nem ismeretlen ténye a költő utóéletének. Elkészültéről 1918 júniusában a hadifogságból Szabadkára hazaérkező Keresztes Henrik hadnagy adott hírt a hazai lapokban: „*Székely Lajos tanár, aki szintén fogolytársa volt Gyóninak, egy nagyobb munkában megírta a költő élettörténetét és irodalmi jelentőségét.*”<sup>34</sup> Marosvásárhely helytörténeti idõtára a korabeli tudósítások alapján a következőképpen rögzíti az eseményt: „*Székely Lajos, a Felső Kereskedelmi Iskola tanára, Gyóni Géza fogolytársa könyvet írt a költőről, haláláról, s művéről.*”<sup>35</sup>

Székely főhadnagy bizonyára szabadulásakor tervezte hazamenteni a kéziratkötetet, és egyengetni annak itthoni útját, de a sors más fordulatot hozott számára. 1919 tavaszán a táborparancsnokság engedélyével Magyar Szövetséget alakítottak a hadifoglyok, melynek vezetésében, alelnökként vállalt szerepet. A nyomorgó legénységet segélyezték, a nemzeti, bajtársi érzést ápolták, a hazajutás érdekében munkálkodtak. A nemes célú szervezet ténykedése néhány hónappal később mégis bajhoz vezetett, ugyanis tényleges működését eltorzítva, annak ürügyével végezték ki a krasznajarszki magyar hadifoglyok történelmetanárát 1919. augusztus elsején. A kolcsakisták vérengzése az egyik legszomorúbb fejezete a tábor történetének. Oroszországnak ebben a zavaros időszakában a táborot őrző újonczred katonái július 30-án reggel fellázdáltak, a megmozdulást voltaképpen vörös érzelmű altisztek szították. A túlerőben lévő fehérek azonban gyorsan leverték a lázadókat, és szörnyű

34 Budapest: Gyóni Géza utolsó éve. 1918. június 9. 4–5.

35 *Sebestyén Mihály* (összeállította): *Idõtár. V/2. 1900–1944. Pótlások, kiegészítések, javítások az Idõtár II–III. kötetéhez.* Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2016. 309.

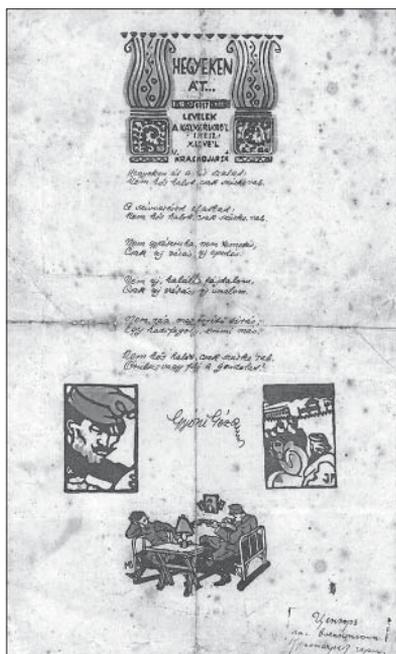
bosszút álltak: egyetlen nap alatt több mint ötszáz katonát végeztek ki. Az ámokfutást, bűnbak-keresést a zendülésben teljességgel ártatlan magyar hadifoglyok között folytatták. A 12. csehszlovák lövészezred hadbírósa mondvacsinált okokkal 1919. július 31. és augusztus 2. között 17 hadifogoly agyonlövését rendelte el: Zsedér Sándor tizedes, Saj Jenő gyalogos, Székér Károly zászlós, dr. Pély Géza hadnagy, Székely Lajos főhadnagy, dr. Száva István hadnagy, Fekete Emil hadnagy, dr. Katona Gyula hadnagy, Pap János gyalogos, Pável György gyalogos, Gáspár Béla hadapród, dr. Forgács Dezső zászlós, Dukesz Artúr hadapród, dr. Molnár Alajos hadapródjelölt, Kraszovszky Dezső tizedes, Ludvig Kálmán zászlós és Skoff Béla hadapródjelölt életét oltották ki. A kivégzéseket még több is követhet volna, ha a Svéd Vöröskereszt megbízottja, a „Szipéria anyaga” nevet kiérdemlő Elsa Brändström (1888–1948) közbe nem lép és le nem tiltatja a további vérengzést.<sup>36</sup>

Székely Lajos családja 1920 májusában kapott hivatalos értesítést a tragédiáról.<sup>37</sup> A Honvédelmi Minisztérium hadifogoly osztályának lapjában 1920. június 15-én emlékeztek meg az áldozatokról, akiknek voltaképpen a magyarságuk volt a legfőbb bűnük.<sup>38</sup>

A következő évtizedekben, a hazai újságokban méltóan ápolták emléküket, jellemzően időről időre egy-egy Szibériából hazajutott szemtanúval felidézve a történeteket.<sup>39</sup> 1945 után ez jelentősen megritkult, és a megváltozott politikai viszonyoknak – mondhatni a korszellemnek – megfelelően a publikációkban a Magyar Szövetséget nacionalista szervezatként állították be.

Székely tanár úr nevét a Gróf Széchenyi István Felső Kereskedelmi Iskola világháborús emléktáblája őrzi, melyet a marosvásárhelyi református temetőben állítottak az egykori tanítványok.<sup>40</sup> A világháború harcaiban megsemmisült egykori ezrede emlékét pedig a Hadtörténeti Múzeum díszudvarán található mementó örökíti, melyet eredetileg 1931-ben avattak,<sup>41</sup> majd 1945 után raktárba került, és a közelmúltban állították fel újra.

Az ismeretlen krasznojarszki kéziratok között akad egy Magyarországon jól ismert tétel is: a *Hegyeiken át...* című, színezett linómetszetekkel illusztrált adománygyűjtő lap. A relikvia szerepel a Hadtörténeti Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum, az OSZK Kézirattára és a dabasi Gyóni Géza Emlékszoba állományában, de számos példányt őriznek magángyűjtők is. Dr. Pajzs Elemér ügyvéd, tartalékos hadnagy kezdeményezésére 1917 márciusában, összesen 700 példányban készült. Valamennyire saját kezűleg



A krasznojarszki adománygyűjtő lap (A szerző gyűjteményéből)

36 Baja Benedek–dr. Lukinich Imre–Pilch Jenő–Zilahy Lajos i. m. 422–426.

37 Sebestyén Mihály (összeállította): Időtár. III. Marosvásárhely történeti kronológiája 1919–1944. Mentor Könyvek Kiadó, Marosvásárhely, 2011. 29.

38 Hadifogoly – Újság: Magyar márttyrok. 1920. június 15. 1.

39 Pesti Napló: Cseh haditörvényszék Krasznojarszokban. 1938. október 16. 36.

40 Valentyk Ferenc: Székely főhadnagy, a krasznojarszki magyar hadifoglyok történelemtanára. Dabasi Újság 2020. december. 19–20.

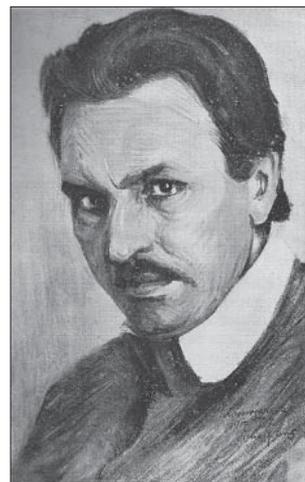
41 Újság: Hősök emléke. 1931. július 7. 9.

írta híressé vált versét Gyóni Géza, de Gallas Nándor, Jakobovits Arthur, Muhits Sándor és Vermes József személyében további ismert művészek működtek közre létrehozásában.<sup>42</sup> Egy rubelért árusították, a kézzel írt *Lapfordítások* című tábori lapot készítő tanítók megsegítésére szolgált, akik a bevételt húsvéti ajándékként kapták meg. Az eset jól igazolja a költő humanizmusát, aki visszavonult, zárkózott hadifogolyként élt, de társaitól – amíg tehetette – minden esetben elvárta, hogy a karitatív akciókba bevonják.

A közelgő halálát érző Gyóni kórházba menetele előtt sok iratát elégette.<sup>43</sup> Hátrahagyott holmijának, szellemi hagyatékának rendezésével a vele egy kórházi szobában fekvő Tscheik Ernő (1880–1965) iglói rajztanárt bízta meg 1917. június 13-án. A rabtárs a táborparancsnokságtól félve vette magához a kéziratokat, azzal az eltökéltséggel, hogy az alkotásokat eljuttatja a költő sógorához, dr. Szolár Ferenchez, Budapestre. A temetés után az Áchim testvérek holmiját árverésen értékesítette, melyből 355 rubel folyt be, amit a költő rendelkezése alapján a magyar legénység segélyezésére adott át.<sup>44</sup> Az árverés után megmaradt ingóságokat Molnár Elek alezre-des egy kétméteres ládába csomagoltatta. A ládát gondosan őrizték, majd az utolsóként szabaduló két tiszt, mivel nem hozhatták haza magukkal az emléktárgyakat, inkább elégették a láda tartalmát, mintsem az oroszok kezére kerüljön.<sup>45</sup> Lényeges gyakorlati ismeret, hogy Oroszországból a szabaduló hadifogoly legális módon iratot nem hozhatott haza magával. „Az oroszok ugyanis mindenütt éberem vigyáztak arra, hogy a hazatérő hadifoglyoknál ne maradjanak dokumentumok, amelyek a szibériai nagy éjszaka feketeségeire rávilágítanak. Az időnként kicserélt beteg katonáktól úgyszólván minden írásos dolgot elvettek.”<sup>46</sup> A hadifogoly leleményesség esetén mégis képes volt legyőzni ezt az akadályt: Tscheik Ernő például Gyóni Géza utolsó, hadifogságban írt verseit az eredeti kéziratokról vékony hártypapírra másolta és csere-rokkantként „egy ládika kettős fenekében elhozta” 1918 májusában Budapestre.<sup>47</sup> Azaz nagy esély van arra, hogy a híradásokban ismeretlenként jelzett versek jelentős része Tscheik Ernő jóvoltából már 1919-ben eljutott a magyar olvasóközönséghez a *Rabságban* című kötetben.

Ez Székely Lajos érdemeit egyáltalán nem csorbítja. Életrajzkötetében éppen az adománygyűjtő-lap erényére, a hitelességre számíthatunk a legnagyobb bizonyossággal. Irodalmi szenzációt jelenthet benne néhány ismeretlen Gyóni-vers és versváltozat, de ebben a vonatkozásban a visszafogott várakozás az indokolt. A leletanyag folyamatban lévő feldolgozásának sikerében joggal bizakodhatunk, s remélhetjük, hogy eljön a magyar irodalom különleges napja, amikor kézbe vehetjük Gyóni Géza Krasznojarszkban, kéziratban előke-rült életrajzának teljes kiadását.

Valentyik Ferenc



*Tscheik Ernő  
krasznojarszki pasztell-  
képe Gyóniról (Balogh  
István i. m. 181.)*

42 Balogh István i. m. 120–121.

43 Tscheik Ernő közlését a kézirat megsemmisítéséről később Mészáros Sándor László (1889–1972) színész is megerősítette, lásd *Kristóf Károly*: Gyóni Géza a krasznojarszki fogolytáborban elégette élete egyetlen szindarabját. *Színházi Élet* 1927. 28. sz. 25.

44 *Tscheik Ernő*: Előszó helyett. In *Gyóni Géza*: Rabságban. Utolsó versek (1915–1917). Athenaeum Rt., Budapest, 1919. 3–11.

45 *Árvay Árpád*: Gyóni Géza emléke egy csöndes nyáresti beszélgetésben. *Magyar Lapok* 1939. július 23. 5.

46 *Elek Béla dr.*: Gyóni Géza hagyatéka. *Magyarság* 1932. június 19. 16.

47 *Budapesti Hírlap*: Szibériai Gyóni-emlékek. 1918. május 22. 8.